

ЖАРҚЫН БЕЙНЕ

Москваға ұлы Жамбыл келіпті деп естідім. Мен ол кезде Москвада қызмет атқаратын едім. Маяковский тойы өтіп жатыр еді. Абзалы, Жәкең сол тойға келді. Жасы ұлғайып, атағы дүрілдеп, ұлт әдебиеті мерейін көтеріп жүрген қарияға барып сәлем беруді ойладым. Қасыма әйелім мен қызымды ертіп алып қонақ үйіне бардым. Қазақтың белгілі бұлбұл ақыны Ғали Орманов есік ашты. Ол - Жәкеңнің хатшысы, Амандық-саулық сұрасқан соң, Ғали мені Жәкеңе таныстырды.

- Осында Жоғарғы Советте шығатын «СССР Жоғарғы Советі ведомствосы» атты басылымда істейді, аудармашы, сыншы, жазушы, зерттеуші...

- Калинин істейтін жер ме? - деді Жәкең.

- Иә, сол кісінің қарамағында қызмет атқарады, - деді Ғали.

- Қай туған боласың? - деді Жәкең.

- Ақболат, - деп мән-жайымды айттым.

- Е-е, Орта жүздегі Ақболат батырдың ұрпағы екенсің ғой, - деп, Жамбыл менің ата-бабаларым жайында шежіреге түсіп кетті.

- Ол кезде сенің аталарың Ақболат атанбайтын еді, - дейді Жәкең. - Орта Жүздің үлкендері, бектері, билері тойға жиналыпты. Сонда он екі жасар Ақболат ағасының артына мінгесіп барыпты тойға. Бәйге басталады. Атқа кім шабады? - дегенде, қолайлы бала табылмапты. Сонда он екі жасар бала: «Мен шабамын», - депті құлшынып. «Қой, жассың ғой», - деп қариялар рұқсат бермепті. Үлкендердің қарсылығына қарамай, он екі жасар қаршадай бала аламан-тасыр бәйгеге ағасының ақбоз атын міне сала араласып кете барыпты. Сөйткен бала бәйгенің алдында келіпті. Содан ақ боз атты бала деген мағынада ол Ақболат атанып кетіпті.

Жәкең әңгіме шертіп отыр. «Осының бәрін қайдан біледі?» - деп қайран қалып мен отырмын. Сөйтіп отырғанда Жәкең біздің ата-бабамыз жөнінде екінші бір аңызға түсіп кетті. - Жау шапты дегенде, Ақболат жүйрік атына міне қарсы шауыпты. Бұл - енді Ақболаттың толысып, жүйрік ұстап жігіт болған шағы. Сонда қалмақтардың бір шоғыр жасағын жалғыз түйреп түсіріп, аттарын алдына салып айдап келеді ауылға. Содан ол Ақболат батыр атанып кеткен. Осы манызды шежіредей таратқан Жамбыл: «Е, сен сол Ақболат батырдың тұқымы екенсің ғой», - деді. Мен: «Бұл аңызды қайдан, қалай естідіңіз?» - деп сұрай берем дегенше, Жәкең қасымдағы әйелім мен қызыма қарап:

- Бұлар кім? - деді.

- Бірі - келініңіз Меңжамал, мынау - қызым Шолпан. Тоқсан беске келген Сіздің қолыңызды алсын деп тәбәрік тұтып әдейі ертіп келдім, - дедім.

- Ертеде сенін аулында болғанмын. Ол жиырма бес жасар кезім еді. О, шіркін дүние, балалық-ай. Түркістанды қоныстап қалған Нұртаза есімді ағайын бар еді. Соның үйіне түстім. Оңтүстік ақындарын көрейін деген көңілде арман бар. Әсіресе Шәді төреге жолықсам деймін. Үйіне іздеп барып

едік, ол кісі үйінде болмай шықты. Әзірет Сұлтанды аралап көрдік. Екі-үш күннен кейін Түркістандағы бір тойда Майлықожа, Балқы Базарға кездесіп, думанда бірге болдық. Сол жолы Құлыншақтан «Шора батырды» тындап, үйрендім. Ертеңіне Базармен айтысып қалдым. Айтыс аяғы бәдікке айналып бара жатыр еді, жұрт екеумізді қой-қойлап, аяғында әзер тоқтатты. Майлықожа: «Балам, сенікі жөн, тоқта енді», - деп арқамнан қақты. Мен сол сапар Майлықожаны ұстаз тұтып қайттым, - дейді Жәкең. Біз қарияның әңгімесін ұйып тындадық.

...1945 жылы 22 июнь күні, қарт ақын Жамбыл қайтыс болғанда, Қазақстан өкіметі, Қазақстан Компартиясы Орталық Комитеті хабарлау жазды:

«Совет халық поэзиясының алыбы, қазақ халқы ғасырлық даналығынын казынасы, совет заманының жыршысы, XX ғасырдың Гомері Жамбыл Жабаев қайтыс болды», - деді.

Бүкіл совет халық поэзиясының алыбы Жамбылдың Ұлы Октябрь революциясынан бұрынғы жарты ғасырлық өмірі мен қызметі қазақтың барлық поэзия байлығына қанғанша суарылып, мол жетігіп, өз тұсындағы домбырамен өлең айтатын, табанда жанынан шығарып айтатын ақындардың ең жүйріктерінің бірі болып танылу, поэзияны еңбекші халық мұқтажының құралы есебінде, қиянатқа қарсы құралы есебінде пайдалану болды.

Ой ұшқырлығы мен ділмарлықтын, білгіштік пен алғырлықтың басты сынындай болған айтыс жанрына ысылған ақын шебер айтудың үстіне заман күйін, ел мұңын, ер арманын төгіп жырлайтын жаңа үлгіге айналдырды, жаңа арнаға салды. Қазақ поэзиясының ең жақсы дәстүрін бүгінгі көп ұлтты, ең озық, ең идеялы совет әдебиетіне әкеп ұластырды.

Жүз жасаған Жамбылдың шын шарықтаған, барлық ақындық қуатын түгел жұмсап, гүлденген тұсы - Ұлы Октябрь социалистік революциясынан кейінгі кез, жаздай жайнаған социализм дәуірі.

Ұлы Октябрь социалистік революциясы, бұрын халықпен бірге қыспақта болып, жаншылып, жапа шегіп келген Жамбылға да бостандық берді. Оның жанына да, тіліне де еркіндік әперді. Асыл сөздерінің тек қазақ халқына ғана емес, Советтер Одағындағы барлық халқына еркін жетуіне мүмкіндік берді.

Ақын жаиға заманның жана шындығын, социализмнің ұлы жеңістерін жырлады: өзгерген елді, жасарған жерді, жүздеп, мыңдап өсіп келе жатқан өндірісті, гүлденген колхоз, совхозды, өзінің сүйікті социалистік Отанын қорғаушы совет жауынгерлерін, еңбек ерлерін, бақытты балаларды, әрі бақыт дүниесін орнатушы, әрі жеңістен жеңіске бастаушы коммунист партиясын, Совет Одағын мекендеген халықтарымыздың мызғымас достығын, совет адамдарының Отанға, партияға деген махаббатын, жауға деген қараарын жырлады.

Соның бәрін Жамбыл тың сезім, ашық оймен сүйе де, сүйдіре де жырлады. Сөйтіп ол өзінің айбынды, жігерлі жырымен барлық күрес майданындағы миллиондаған жеңімпаздарды ырза қылды, жаңа жеңістерге үндеді.

Партиямыздың орталық органы «Правда» газеті Жамбыл туралы бір мақаласында былай деп жазды:

«Қазақстанның даңқты ақыны Жамбылдың теңдессіз лиризмге толы, ұмытылмастай образдарға бай, ғажап жырларынан совет халқы біздің өміріміздің жүрек соғысын сезеді, дәуіріміздің ілгерілеген қимылын аңғарады, ақындықпен сипатталған өз өмірін, өзінің асыл ойын, қиялын көреді»¹.

Жамбыл 1846 жылы февраль айында, қақаған суық түнде, Шу өзенінің бойындағы Жамбыл тауының етегінде туады. Әкесі оның атын сол тау атымен атап, Жамбыл деп қояды.

Жамбыл ескіше оқымаймын, ақын боламын, батанды бер деген өтініштеріне Жапа. «Оқуға бармасаң барма. Бірақ ақын болмай-ақ қой. «Екейде елу бақсы, сексен ақын» деген атақ аз боп жүр ме? Сексен бірінші болып қайтесің», - дейді. Жамбыл бетінен қайтпайды, әкесінен жасырып, өлең-жыр шығарады, ауыл арасындағы қыз-келіншектер, тең құрбыларымен өлең айтыса береді. Солардың қай-қайсысынан болсын озық шығып, көзге түседі.

Бір жолы Жамбылдың аулына Ұлы жүздің сол кездегі атақты ақыны Сүйімбай келеді. Сүйімбай (1827-1895) ақындығының үстіне елге беделді, тоқтаулы адамдардың бірі болса керек. Ол осы келуінде Жапаның үйіне қонады. Осыдан былай Жамбыл үнемі Сүйімбайды сағалайды, соның соңына ереді. Өлең айтып, оған өзінің ақындығын сынатады.

Сүйімбай бір күні Жапаға: «Балан ақын екен. Бетін қақпа», - дейді. Сол күннен бастап Жамбыл ақындық жолына біржолата түседі. Сүйімбайдан үйренеді, оны өзіне ұстаз тұтады.

Сонымен, Жамбыл - жөргегінде түсіне өлен кірген ақын — жиырма жасынан, 1866 жылдан бастап өленді жан-жолдасы етеді. Үнемі ел қыдырып, ас-тойда, жиын-думанда өлең-жыр айтып, алуан жүйрік ақындармен айтысқа түсіп жүреді. Байтақ ел енбекші халықпен біте қайнап өседі. Оның ақын атағы елге бірте-бірте жайыла береді.

Жас ақын әуелі, төрт-бес жылдай көбінше өз елі маңын аралап, өлең айтады. Көбірек үйрену, халық кайраткерлігіне әзірленуде болады: шаршы топты көп көріп, көп тыңдап іштей тоқиды. Өзін өзі тай жарысында сынағандай шағын жиындарда, тең құрбылары арасында көрінеді. Кексе атақты ақындармен кездескенде, көбінше, олармен диалогтасып кеңеседі. Олардың жақсы үлгі-өнегелерін, білген өлең-жырларын, қисса, дастандарын үйренеді.

Сонымен бірге, еңбекші ішінен шыққан талапты ақын жүрген жерлерінде халықтың тұрмысына, хал-жайына зер сала отырады. Сонда ол халықтың бір жары қаналушы қалың ел, бір жағы қанаушы атқа мінер, бай, датқа екенін, өз заманының қара түнек екенін, айдаһардай ысқырып, у шашқан, қанқұмар заман екенін аңғарады; еніреп босқан елді, зарлаған жанды, сорғалаған қанды көреді.

Өмірі мен ақындық қызметінің осы алғашқы кезеңі туралы, өз руы

¹ «Правда» 1938 жыл, 20 май.

ішінде көргені, сезгені туралы Жамбыл «Менің өмірім» деген әйгілі шығармасында айтады.

- Байлығымен, даңғойлығымен аты шыққан Қәдірбай деген бай бір рет той жасады. Байдың малын күзететін бір иті өліпті. Байдың жігіттері көп жыраулар мен домбырашыларды жинады. Қәдірбай оларға: «Қімде-кім менің итімді жоқтап өлен айтса, менің дәулетімді мақтаса, ол үлкен сыйлық алады», - деді.

Байдың есігінде жүрген жалған жыршылар терілеріне сыймай қожайынын мақтап, оның дәулетін, күшін, мейрімділігін дәріптеді. Мен шеткері отырып, олардың өлеңдерін әбден тыңдадым. Олар басылған кезде... жыршыларды да, Қәдірбайды да түйреп жырладым:

Ей, жыршылар, жыршылар.
Жыр айтар ма осылай!
Сөздеріңнің дәмі жоқ,
Күйлеріңнің сәні жоқ...
Итің жаман демеймін,
Күзетіп жүр малыңды,
Көпшілікті бүлдіріп,
Ұрлап алғандарынды.
Айтсам сөзім нанымды,
Өлеңім оттай жалынды,
Сенен жұртқа ит жаксы,
Күзеткен қотан, ауылды, -

дедім.

1913 жылы Романов тұқымдарының таққа отырғанына 300 жыл толуына арналып, Алматыда той болады. Сол тойға болыстар, уезд начальниктері ел ішінен ақын, жыршыларды жинайды. Солардың ішінде Жамбылды да еріксіз алып келеді.

Ұлықтар ақындарға патшаны мақтап өлең, жыр шығарыңдар, үгіт айтыңдар дейді. Жамбыл патшаны мақтау, үгіт айту орнына «Өстепкеде» деген жыр шығарады. Ұлықтар алдында бас шұлғып, қамыстай жапырылып құлдық ұрған қоян жүректерді бүкіл ел көзінше қатты шенейді. Өзінің тәкаппарлығын, батылдығын көрсетеді.

1916 жылы, қазақ халқының ұлт-азаттық көтерілісі шыққанда, патша өкіметінің заң орындары елдегі бірсыпыра ақындарды, солардың ішінде Жамбылды да ұстап, біраз күн тұтқын етеді. Бұл жолы Жамбыл «Патша әмірі тарылды», «Зілді бұйрық» атты өлеңдер шығарады. Онда:

Би, болысты тәңірі атты,
Ел қорғауға жарамай.
Ағайынды еңіретті,
Көз жасына қарамай, -

деп, би, болысты сынайды, халық мұңын шертеді:

Енді ойласақ не қалды?
Ата жұрттан кету бар,
Жолға тігіп не жанды
Тәуекелге беку бар...
Көк жайлауды қалдырып,
Қайда көшіп кетеміз?
Қөкіректі зар қылып,
Қорлықпен қайтіп өтерміз? –

деп, «Енді не істейміз?» дегенді ел атынан айтады. Халықты белді бекем буып, жанды тігіп, күресуге үндейді.

Жамбыл «Менің бақытым» деген шығармасында өзінің революциядан бұрынғы өмірі мен ақындық қызметін мынадай сөздермен қорытады:

«Мен өзімнің барлық өмірімде қыр қожайындарының бетіне шындықты қорықпай айтып, шайқасумен өттім. Сол үшін олар мені жек көрді. Ал халық әрбір сөзімді сүйіп бағалады».

Сөйтіп, Жамбыл өзінің революциядан бұрынғы көптеген өлең, жырларында, бір жағынан, өз заманындағы байға, ұлыққа, қажы-молдаға, төре, тілмашқа, болыс-биге ызалы, оларды кісі құрлы көрмейді, қатты сынайды; екінші жағынан, халықтың мұң-зарын, арман-үмітін жырлайды; ел қорғаны болатын ер туса екен, ел көзіндегі жасты тыйса екен, жана күн туса екен деп жырлайды. Алысты арман етеді, жарқын болашақты көксейді.

1916 жылы елімізде большевиктер партиясының данышпан басшылығымен Ұлы Октябрь социалистік революциясы жеңген кезде Жамбыл жетпістің ішіндегі қаусаған қарт еді. Өзін өзі енді белім бүгілді, тілім күрмелді деп білген кезі еді. Баласы Жамбылды өлең, жыр айтудан тоқтады, енді оның орнын өзім басам деп, қарт ақынның батасын, өмірлік серігі домбырасын сұраған еді.

Октябрь революциясы кәрі нардай шөгіп қалған қарт Жамбылды орнынан қайта тұрғызды, күрмелген тілін босатты, тозған домбырасын қолына қайта ұстатты. Бұл жөнде ақын кейін, 1938 жылы шығарған «Менің бақытым» деген өмірбаяндық шығармасында мынаны айтады:

«...Өмірімнің жетпіс екінші жылында мен бақытты өмірге жеттім... Мен шыңыраудан шығып, тамаша гүлдерді, жұпар иісті шөптерді, қыруар малдарды, сымбатты үйлерді көрдім. Мен нағыз күнді көрдім; таудың асыл тасындай таза ауада дем алдым; менін жаным да алма ағаштай гүлдеді; көзім жұлдыздай жайнап кеудемді шаттық кернеді: өлеңдерім көктемдегі Іле өзеніндей тасыды; мен жасардым. Он сегіз жасар жігіттей шағыма келдім», - дейді.

Жамбыл кезінде өз халқымен бірге, Октябрь революциясын зор қуанышпен қарсы алды. Ақын ол жөндегі өзінің ең алғашқы естіген-көргендерін, сезген-білгендерін былай баяндайды:

Жамбыл қарт жетпіс екі жасағанда,
Николай ұрған доптай тақтан ұшты.

Жарқырап бостандықтан сәуле түсті,
Жабырқаған халықтың көңілі өсті,
Данышпан Лениннің ұлы есімі,
Құлаққа санқылдады күшті-күшті, -

дейді.

Елде Совет өкіметі орнаған күннен бастап, Жамбыл партия мен үкімет ауылда жүргізген саяси, шаруашылық, мәдени науқан т. б. шаруаларды көзімен көрді; қосшы ұйымына кіріп, кеңес сайлауларына, 1927 жылы өткен шабындық, егістік жерлерді қайта бөлу, 1928 жылы жүрген феодалдар мен ірі байлардың мал-мүліктерін конфискелеу жұмыстарына араласады. Бірте-бірте совет шындығына, социализм жеңістеріне қаныға береді. Қаныққан сайын халқымен бірге қуанып, сол бүкілхалықтық қуанышты асқан ақындықпен серпілте жырлайды.

Коммунист партиясы мен Совет өкіметінің ұлт саясаты арқасында 1924 жылы бұрын Түркістан республикасының құрамында болып келген Орта Азия халықтары әрқайсысы өз алдына республика болып ұйымдасты. Соның нәтижесінде бұрын Түркістан республикасына қараған қазақ облыстары (бұрынғы Жетісу, Сырдария - қазіргі Талдықорған, Алматы, Жамбыл, Оңтүстік Қазақстан, Қызылорда облыстары) Қазақ АССР-на қосылды. Республика халықтың ежелгі атымен аталды (бұрын қырғыз деп аталып келген еді).

1925 жылы Октябрь айында Қазақ республикасының бесжылдық мерекесі өткізілді. Соған байланысты Алматы қаласында жиналыс болады. Ол жиналыста Жамбыл «Қазақстан тойына» деген жыр шығарды.

Жамбыл ол жырында әлгі тарихи іс-оқиғаны әбден түсініп, дәл суреттейді; партия мен үкіметтің ұлт саясаты арқасында қырдағы, сырдағы қазақ түгел бас қосты; өз алдына үй тігіп, ірге қалап, бекінді; өзінің ежелгі атымен аталып, ел болып қайта туды. «Советтің өкіметі көп жасасын!» - деді.

1927 жылы өкіметтің ерекше декреті бойынша, Қазақстанда егіндік, шабындық жерлерді қайта бөлу жұмысы жүргізілді. Бұрын көбінше феодалдар мен ірі байлардың қолында болып келген егіндік, шабындық жерлер кедейлер, жалшыларға бөлініп берілді.

Сол жылы егіндік, шабындық жер бөлісі туралы Ұзынағаш селосында кедей, жалшылардың жалпы жиналысы болады. Онда Жамбыл сөз сөйлейді, «Замана ағымы» деген ұзақ жыр айтады.

Ол жырында Жамбыл әуелі қазақ халқының әрі заманынан бастап Ұлы Октябрь социалистік революциясына дейін басынан кешкен халін ұзақ толғайды. Жамбыл онан соң қазақ халқының Октябрь революциясынан кейінгі халін ұзақ толғайды: бұрынғы тұрмысы мен бүгінгі тұрмысын салыстырады, бұрынғыны түнге, бүгінгіні күнге теңейді. Қазақ бұрын қаранғыда қармаланып келіп еді, енді жарық дүниеге шығып, данғыл жолға түсті.

Осы жолды өмірлік
Ленин бізге бастаған...
Ленин туын қолға алған,

Халық кайрат козғалған,
Жалшы, кедей досым-ай,
Күн де туды сен үшін,
Ай да туды сен үшін,
Серпіле түс, серпіле, -

дейді.

Осыдан 1920-1930 жылдары партия мен өкімет елімізде колхоздастыру жұмысын жүргізгенде, Жамбыл халыққа колхоз жайын үгіттейді, ол жөнінде ел кыдырып өлең, жыр айтады. Өз аулында колхоз ұйымдастырылғанда ол колхозға бірінші болып кіреді.

Ұлы Отан соғысы басталғанда Жамбыл 95 жаста еді. Қартайып, қажыған, оның үстіне сырқат еді. Соған қарамай ол Отан соғысының алғашқы күндері-ак «Ата жаумен алыстық», «Өлім мен өмір белдесті», «Ат-тан, батыр ұрпағым!», «Кеңес жауынгерлеріне» деген сияқты бірсыпыра өлең, жыр шығарды.

Қарт акынның бұл өлең, жырлары мейлінше жалынды, жауға деген ыза-кек, өшпенділік, қаһар, отанға, халыққа, партия мен үкіметке деген зор махаббат, совет халқының жеңуіне шексіз сенім, нағыз советтік патриотизм жыры болды.

Жамбыл бүкіл совет халқымен бірге, өзін Отанды қорғауға, жаудың көзін құртуға аттандым, майдандамын деп санады. Жамбыл халыққа Отанымыздың басына қауіпті күн туғанын түсіндіріп, оны қорғаудың жауды талқандаудан малды да, жанды да, ештеңені де аямауға шақырды.

1943 жылы декабрь айында халық ақындарының республикалық айтысы болды. Айтысты Жамбыл бастап, ұзақ жыр айтты; ақындарды жеңіс жырын шырқауға, Отанды, Отанды қорғаған ерлерді жырлауға шақырды.

...Жырға лайық елің бар,
Елге лайық ерің бар.
Қыруар завод, калаң бар.
Гүл жайнаған далаң бар,
Сол даланы жайнатқан
Жұртқа үлгі адам бар,
Жауды кырған жөнкілтіп
Жас арыстан пішінді,
Жауда ойран салған бар,
Батыр сынды, мүсінді,
Қаһарман көп жасаған
Халқымызда заман бар, -

деді.

Ұлы Отан соғысы жылдарында Жамбыл, әлгі өлең, жырлары сияқты көптеген патриоттық сезімге, қаһар, жігерге, махаббатқа толы жыр, дастандар шығарды. Жаумен қиян-кескі ұрысып, Отанымызды қорғаған, ерекше ерлік көрсеткен жеке қалаларға, жеке жауынгерлерге, әскер бөлімшелеріне, бүкіл

Совет Армиясына арнап өлең, жыр шығарды. Мысалы, ол «Москваға», «Ленинградтық өрендерім», «Кеңес гвардеецтеріне», «Майданға хат», «Темір тұлпар мінген қыз», «Аттандыру», «Отан әмірі», «Алынбас қамал», «Воронеж батырларына», «Қамал бұзған қаһарман», «Жау ажалы жақын» т. б. өлең, жыр, дастан шығарды.

Жамбыл өзінің осы жігерлі, жалынды барынша патриоттық рухта шығарған өлең, жырларымен армияны, халықты, майдан, тыл ерлерін жігерлендіріп, төзімділік, батылдыққа, ерлік қаһармандыққа, Отан үшін, партия үшін жанқиярлыққа үгіттеп, жұмылдырып отырды.

Мысалы, Жамбылдың «Ленинградтық өрендерім!» деген өлең-жыры қоршауда калып, жаумен қиян-кескі ұрысып жатқан ленинградтықтарға үлкен әсер етіп, олардың күшіне күш қосқан.

«...Біз Жамбылдың өлеңін көзімізге жас іркіп, көкірегімізге кек толып оқыдық. Қазақстан халқы бізге туысқандық сәлем, достық пен махаббат жолдаған деп ұқтық. Бұл бізге зор жігер берді. Бейне бір запаста тұрған тұтас әскери күш келіп қосылғандай сездік. Еселенген күш, қуатпен, жігермен ұрыстық», - деп жазды Ленинградты қорғауда болған жазушы Вс. Вишневский.

1945 жылы 9 май күні совет халқы Коммунистік партиясының данышпан басшылығы арқасында фашистік Германияны тас-талқан қып жеңді. Жеңіс қуанышымен Жамбыл үйіне жиналған ел оған жыр толғауын өтінді. Ақын сол жеңіс, қуаныш жырын, жалынды, жігерлі жырын «Енді өлсем де арманым жоқ», - деп аяқтайды.

Халық поэзиясының алыбы, социализм дәуірінің жыршысы, XX ғасырдың Гомері, жүз жасаған Жамбыл поэзиясының негізгі қасиеттері, өзіне тән ерекшеліктері қандай деген мәселеге келсек, ол мынадай дейміз.

Жамбылдың ақындық күші - ол үнемі халықпен бірге жасап, солардан көріп, үйреніп отырады. Өмірде, халық тұрмысында болған, болып жатқан жағдайды, оқиғаны, өзгерісті, жаңаны, өмір, халық алдына көлденең тартқан, тілеген нәрсені өмір, халық тілегендей етіп, халық мүддесіне сай етіп жырлайды. Күнделікті өмірді бүгінгі күннің, жарқын болашақтың мүддесі тұрғысынан суреттейді. Осыдан ұлы ақын шығармалары² реалистік, халықтық болып, терең идеялы болып келеді.

Жамбыл шығармаларында халықтық тарихи мотивтер мен күнделікті жаңа мотивтер ұштасып отырады. Ақын бұрынғы мен бүгінгіні, болған мен болып жатқанды, болашақты салыстырып айтады. Бұрынғының жақсы өнегелі жақтарын тауып алып, бүгінгіге үлгі, өнеге етіп, бүгінгінің жақсы, өнегелі асқақ, озат жақтарын болашақты мензеп жырлайды.

Ақынның осылай жырлауынан бұрынғыға қарағанда бүгінгі, бүгінгіге қарағанда болашақ әрі зәулім, занғар, әрі ғажайып қызық болып шығады. Көзге түсімді, көңілге қонымды, әсерлі болады.

Жамбыл ақындығының ерекшелігі - ел, халықтың бұрынды-соңды

² «Правда», 1944 жыл, 4 декабрь.

болған ақындық мәдениетін, ақындық дәстүрін, рухани байлығын жете біліп, толық менгерген. Сондағы неше алуан тәсіл, бейне, образдарды теңеу, салыстыруларды, сурет әшекейлерді, өлшем, шумақ-ұйқастарды сарқа пайдаланады. Оларды жана мағына беріп, жана ой, жана сезіммен байытып қолданады, түрлендіріп шығарады.

Мысалы, Жамбылдың жырларында қолданылатын жорға, арғымақ, кеме, ай, күн, сұңқар, асқар тау, дария т. б. теңеулері қазақтың бұрынғы ауыз әдебиетінде көп ұшырайды. Бірақ соларды Жамбыл жанартып, жаңа мазмұн беріп, қиыннан қиыстырып, тамаша күшті етіп шығарады.

Яки Жамбыл өзінің барлық өлең, жырларын дерлік қазақ халқының ежелгі қарапайым өлеңдерінің, жыр-толғаулары мен терме-тақпақтарының үлгісі бойынша шығарады; ондағы шумақтарды, өлшемдерді, ұйқастарды түгел қолданады. Осыдан Жамбыл өлеңдерінің шумағы, өлшемі, ұйқасы әр алуан, көп түрлі, әрі терең мағыналы, әрі келісті.

Сонымен бірге, жаңашыл ақын - Жамбыл кей ретте өлеңінің шумағын, ұйқасын, жаңаша, өзінше қиыстыруды да, Абай шығарған үлгілер ізімен қиыстыруды да қарастырады. Мысалы, оның «Жақа жыл сәлемі» (1943) деген өлеңі кей жерінде үш тармақты болып келіп, бұрынғы жырлардағы сыңар ұйқасқа да ұқсайды; көп жерінде, бір жағынан, алты тармақты болып келіп, екінші жағынан, ұзына бойына бір ұйқаспен жалғасып (Абайдың «Қелдік талай жерге енді» деген өлеңі сияқты) Абай үлгісіне де ұқсайды. Асылында олардың ешқайсысы емес, өзінше жаңа. Оның басқы шумағы былай келеді:

Жастар маған гүл тартып, а
Мен жастарға жыр тартып, а
Жаңа жылды тойладым, б
Жан қызыққа құмартып, а
Өмірімді ұзартып, а
Ортасында ойнадым. б

Жамбылдың бірсыпара өлеңдері осылай келеді. Оның мейлі қазақ халқының ежелгі өлең, жырының үлгісімен шығарған өлеңдері болсын, мейлі қазақтың ертедегі өлең, жырларының ізімен, Абай өлеңдерінің ізімен, өзінше қиыстырған өлеңдерінің ізімен болсын іші мен сырты, мазмұны мен түрі қатар түсіп, сай келіп отырады. Іші, сырты бірдей алтын болып келеді. Осыдан олар Абай айтқандай, «жүрекке жылы, тілге жеңіл».

Жамбылдың жаратылыстық қасиеті - ол өлең, жырды табанда, лезде шығарып айтатын ағыл-тегіл, ақпа жүйрік, суырып салма-импровизатор ақын. Ағыл-тегіл айтқанда мақсатын дәл айтатын, көздеген нысанасына дәл тигізетін ұшқыр ойлы, өткір тілді, ұғымы, ой жүйесі күшті ақын, нағыз көркем поэзия салтындағы ақын.

Жамбыл поэзиясының ерекшелігі - ол жігерлі, жалынды саяси, лирикалық жыр. Ақын мейлі тарихи әңгімені сөз етсін, мейлі табиғат көріністерін суреттесін, мейлі үй іші, от басы, сүйіспендік мәселесін жырласын, мейлі әлеуметтік тұрмысты, іс-оқиғаларды жырласын - бәрін де

өзінің ойы, сезімі, үміті, ішкі дүниесі, сыры етіп жырлайды

Мысалы, Жамбылдың революциядан бұрынғы өлең, жырлары акынның өз көргені, өз тұрмысы, ойы, ұғымы, сезімі, сыры болып, сонымен бірге көпшіліктің, халықтың көргені, тұрмысы, ойы, сезімі, үміті, сыры болып келеді. Ақын оларды дәл, нақты, жарасымды етіп, сын-сықақты етіп айтады. Өмірдің қараңғы, жиренішті жағы, кежегелі, кертартпа жағы жөнінде көргенін-түйгенін сын, сықақ етіп, жаксы, жарқын жағы, ілгері, үмітті жағы жөнінде сезген-түйгенін мадақ етіп шығарады.

Ал Жамбылдың революциядан кейінгі өлең, жырлары - совет халқының күнбе-күнгі әлеуметтік тұрмысы, ісі, ой-киялы жөнінде акынның көрген-білгені, сезген-түйгені. Соны ақын өзінің тұрмысы, ішкі дүниесі етіп жырлайды. Онысы, сонымен бірге халықтың да өмірі, ішкі дүниесі болып шығады. «Правда» газетінің сөзімен айтқанда, одан совет халқы еліміздің өмірінің ілгері басқан қимылын, өзінің жүрек соғысын, өмірін, киялын көреді.

Адам баласының ұлы данышпаны Лениннің, коммунист партиясының басшылығы, ұлы орыс халқының көмегі арқасында қазақ халқы капиталистік дәуірге сокпай, орта ғасырлық қалыптан социализм жолына түсті, ұлы асу асты.

Аз уақыт ішінде советтік қоғам құрылысы жағдайында Қазақстан өзінің ортағасырлық қалпын бүтіндей өзгертіп, саяси, шаруашылық, мәдениет жөніндегі мешеулігін жойып, гүл жайнаған одақтық республика, индустриялы, аграрлы, мәдениетті ел болып отыр.

Халқымен бірге Жамбыл да осы ұлы асудан асты, халқы сияқты бүтіндей жаңарды: Советтік, социалистік көзқарасты, ойшыл коммунизм идеясын жырлаушы ақын, белсенді қайраткер болды.

Жамбыл өзінің жырларында советтік құрылыстың алып артықшылығын, сарқылмас күш-қуатын, социалистік тұрмысты, совет адамдарының әл-ауқатты, сәулетті, бақытты тұрмысын, патриоттық ісі мен сезімін, Ленин мен коммунистік партиясының даналығын жырлады.

Жамбылдың жырлары совет адамдарын, Совет мемлекетін, коммунист партиясын сүйеге, жауға қатал, қаһарлы болуға, коммунизм жолында жанқиярлықпен күресуге баулиды, үндейді.

Дереккөз:

ДАСТАН-АТА: Жамбыл Жабаев туралы естеліктер
/ Құрастырған Н.Төреқұлов. – Алматы: Жазушы, 1989. – 259-271-беттер.

